

Baade J. C. Christensen og N. Neergaard har skrevet Forord til A. Christensens Bog om *Vilhelm Lassen*, og begge roser den med Rette for det Bidrag, den giver til vor nyeste politiske Historie. Dens gode, vel tilrettelagte Skildring af den fremragende Venstreminister maa være af Interesse for alle, der søger Oplysning om vort offentlige Liv i Slutn. af 19. og Beg. af 20. Aarh. Det er ikke et Arbejde efter rent historiske Principer, Forf. har villet frembringe, og Bogen kan ikke bedømmes herefter, men maa tages som det den er: en Beundrers Mindeskraft, livfuldt og varmt i Tonen, men tillige uden Overdrivelse, helt igennem præget af en ædruelig Opfattelse. Forf. samler sin Skildring om det grundlæggende Afsnit af Vilh. Lassens Liv, det, der laa imellem hans Afrejse fra København 1884, da han som nybagt juridisk Kandidat drog til Jylland for at blive Redaktionssekretær ved det af Lars Bjørnbak grundlagte Blad, og hans Valg til Folketinget i en vendsysselsk Kres 1901, ganske kort efter Systemskiftet. Vi hører fremforalt om de kampfyldte, men tillige resultatrige Aar, der kom for Vilh. Lassen, efter at han 1889 var rejst til Aalborg som Redaktør af den der grundlagte ny Amtstidende. Det er iøvrigt forbavsende, hvor svært det endnu i 90'erne kunde være at holde et saadant Venstreblad oven Vande; 1894 maatte Prisen sættes ned og — de hidtil brugte latinske Bogstaver ombyttes med danske! Det giver ubetinget denne Bog et Plus, at den ved en Fremgangsmaade, der ikke er ulig den, som er typisk for engelske Biografier, ordret gengiver nogle af sin Helts mest bemærkelsesværdige Taler og Bladartikler, som kan rumme adskilligt, der klinger af grov Agitation, men giver Hovedindtrykket af en særpræget, betydelig, absolut ikke aandløs Personlighed. Vilh. Lassen var utvivlsomt paavirket af Hørup, og han var nærmest en Lærling og Fortsætter af den bjørnbakske Politik. Han besad udpræget Føling med den praktiske Baggrund for Bøndernes Venstrepolitik; han var levende med i Andelsbevægelsen, og han har maaske haft sin største Betydning som en af dem, der stærkest har ansporet Husmandsbevægelsen. Trods sin Ungdoms Indtryk i Studentersamfundet følte han sig helt som Landboernes Mand, og han, der til det sidste blev det agrariske Venstre tro, byggede sin Politik paa den Overbevisning, at Bønderne gennem deres økonomiske Organisationsarbejde havde gjort en større Indsats i moderne dansk Samfundsliv end nogen anden Stand.

Hans Jensen.

De to Bind Livserindringer, *Teolog eller Digter*, som afdøde Prof. Henrik Scharling fik udgivet, rummer, i Blanding med Rejsebilleder og højst private Skildringer, deres ejendommelige

Bidrag til 19. Aarh.s danske Tidshistorie; særlig er der i sidste Bind en Del af Interesse. Man kan sige, at S. var den konsekvente Fjende af Nutiden, og han fortæller i disse Bøger om sit skarpe Modsætningsforhold til saa at sige alle de liberale og folkelige Retninger, som brød frem i Danmark i Løbet af hans lange Levetid. Aandeligt ganske afhængig af den litterære Guldalder polemiserede han i sin Ungdom mod Romantikken, naar den fremtraadte i det politiske Liv som Nationalliberalisme, og naar den fremtraadte i det kirkelige Liv som Grundtvigianisme; hans egne Forestillinger om Stat og Kirke bundede helt i Tiden før 1848. Naturligvis modarbejdede han senere den Aandsretning, der fulgte med Københavns Udvikling til moderne Storstad og fik Navn efter Georg Brandes. Dog var det ikke i Kampen mod det radikale Fritænkeri, han saa sin Hovedopgave, naar han som summus theologus rykkede ud i offentlig Polemik. Fremfor alt vilde han bekæmpe Grundtvigianismen og den indre Mission, de to folkelige religiøse Retninger, som han i sin Sprogbrug samlede under Navnet »Opvækkelsen«, med god historisk Ret, da de jo begge var udsprunget fra Tredavernes gudelige Bevægelse, der havde begyndt Revolutionen indenfor den gamle Statskirke og forrykket Forholdet mellem Kleresi og Lægfolk. Ved sin Holdning overfor »Opvækkelsen« kommer S. til at betegne, hvorledes den højkirkelige Retning direkte fortsætter det gamle rationalistiske Statskirkeparti, uden at der paa noget Tidspunkt kan fastslaaes en skarp Overgang. Selv udpræget orthodox Lutheraner følte han sig ikke af den Grund i særlig Modsætning til de foregaaende Generationer af mindre orthodoxe Kirkemænd. Han mente, at Vækkelsestiden havde flere gode kristelige Dyder at lære af den gamle Rationalisme, og bebrejdede de vakte samme Udyder, som var blevet dem forekastet af den rationalistiske Gejstlighed i 30'erne: Bogstavdyrkelse, Fari-sæisme, Foragt for videnskabelig Tænkning, usundt Føleri. Da S. i Beg. af 90'erne vilde slaa et stort polemisk Slag mod den hele »Opvækkelse«, maatte han staa lige saa ene som Biskop Balle hundrede Aar før under sin Kamp mod Rationalismen; de højkirkelige Præster, der var hans Meningsfæller, holdt sig forsigtigt tilbage fra Deltagelse i Striden. Der var jo heller ikke meget at naa; ingen Vej førte nu engang tilbage til den Magtstilling for kirkelig Autoritet og »videnskabelig« Theologi, som det var S.s Ønske at genskabe. I sin Alderdom maatte han se de demokratiske Retninger brede sig stadig stærkere, ødelæggende mere og mere af det, der var ham kært i Stat og Kirke. Øjensynlig er den gamle Professor dog ikke af den Grund blevet noget Offer for Bitterhed eller Surhed; baade som Teolog og Digter tilhørte han en optimistisk

Aandsretning, der ikke havde saa svært ved at lade alle Livets Modsætninger gaa op i en højere Enhed. *Hans Jensen.*

Land-, Forst- og Havevæsen.

Et af 18. Aarh.s mest interessante Indlæg om danske Landboforhold er den jyske, iøvrig tyskfødte, Kapellan J. D. W. Westenholtz' *Prisskrift om Folkemængden i Bondestanden*. Det blev til som Besvarelse af en Opgave, der var udsat af Generallandvæsenkollegiet »om Aarsagerne, der hindrer Folkemængdens Tiltagelse i Bondestanden», og det udkom i Trykken 1772 paa kgl. Bekostning. 1919 er det paa M. P. Madsens Forlag blevet udsendt i en moderne Udgave, der er blevet bekostet af et Medlem af Slægten Westenholtz, og hvortil Indledning og Anmærkninger er skrevet af den historisk interesserede Pastor Alex. Rasmussen.

En Anmelder i *Fortid og Nutid* III, 20, finder, at den største Værdi ved Westenholtz' Skildringer ligger i nogle specielle »kulturhistoriske« Oplysninger. Der er da Grund til at betone, at vi her har at gøre med et Skrift af stor socialhistorisk Værdi, som bør kendes af alle, der interesserer sig for vore ældre Samfundsforhold. Hvad var Aarsagen til, at Befolkningstallet paa Landet stod saa nogenlunde stille under de gamle Tilstande før de store Landboreformer? Midt i vidtløftige Betragtninger, der ofte rummer snurrede Ræsonnementer, giver W. dog med klare og tydelige Ord det Svar, der sikkert er det rigtige: hele det gamle Landbosystem, hvis Grundpiller var Godsvæsenet og Landsbyfællesskabet, gav overhovedet ikke de nødvendige Rammer for en større Befolkningsforøgelse. »Hver en By er besat med et vist Antal Gaardmænd og med et vist Antal Husmænd; flere tillades ikke at komme der«. Det gaar, siger Westenholtz, med Bondestanden næsten som med Præstestanden; den kan kun rumme et bestemt Antal Individuer. Unge Folk maa derfor vente med at fæste Bo, »indtil en Gaardmand eller Husmand afgaar, efter hvilken de nygifte kan faa Stedet«. De Forhold, W. angriber, var jo allerede paa hans Tid undergravet af den tekniske og økonomiske Udvikling og skulde snart i det væsentlige forsvinde ved de store Landboreformer. Man har let ved at tilgive W., at han ikke ræsonnerer endnu dybere ved at spørge, om ikke de gamle Forhold har haft deres Berettigelse engang ved at sætte Grænser for Befolkningsforøgelse paa Tider, da der faktisk ikke fandtes Eksistensmuligheder for flere Mennesker i Landet. W. siger, at Bønderne ikke blot ofte maa vente længe paa at kunne gifte sig, det er Ulykken, at naar de endelig bliver gift, bryder de sig ikke om at faa Børn. Det gør et underligt Indtryk i